

Василь Абелєнцев — класик української теріології

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Vasyl Abeleutsev is a classic of Ukrainian mammalogy. — An essay about one of the most celebrated Ukrainian mammalogist, who connected his entire scientific career and his whole life with the Institute of Zoology of the AS of UkrSSR. During 1946–1976, V. Abeleutsev went from a doctoral student to a senior researcher at the Department of Vertebrate Fauna and Systematics. He authored two issues of the ‘Fauna of Ukraine’ (general characteristics of mammals, orders of insectivores and bats, family of mustelids) and was among the authors of the first edition of the Red Book of Ukraine. He thoroughly studied the above groups of mammals and studied various regional faunas. V. Abeleutsev amassed a large collections of mammals (ca. 2000 specimens), which are stored in the National Museum of Natural History of Ukraine.

Біографічні деталі

Абелєнцев Василь Ісакович народився 14 серпня 1913 р. у м. Апостолове (Дніпропетровська обл.). У 1937–1940 роках навчався на біологічному факультеті Дніпропетровського університету. Згодом працював вчителем. Брав участь у війні. У 1946–1949 роках — аспірантура в Інституті зоології АН УРСР (Київ), після чого і до кінця своєї кар’єри працював там само, у відділі фауни і систематики хребетних. У 1949 р. захистив кандидатську дисертацію. Мав звання старший науковий співробітник. Дружина — Клавдія Миколаївна (1925 р. н.), з нею мав трьох дочок.

Василь Ісакович Абелєнцев (1913–1980) — зоолог, теріолог, фахівець із вивчення кажанів, хижих та зайцеподібних, кандидат біологічних наук (1949), автор двох монографій у серії «Фауна України» (1956, 1968), брав участь у створенні першого видання Червоної книги України (1980). Вийшов на пенсію 1.09.1976. Пішов із життя 19 вересня 1980 р., у віці 67 років. Похований на Берковцях, ділянка 81.

Рис. 1. Василь Ісакович Абелєнцев. Фото з архіву автора (взято з особової справи в ІЗАН), 1967 р.; раніше використано в статті автора про В. Абелєнцева (Загороднюк 2017).

Ключові доробки в галузі теріології

Кваліфікаційна праця В. Абеленцева — кандидатська дисертація, захищена 1949 р. в ІЗАН за темою «Фауна, екологія та господарське значення рукокрилих Закарпатської області» (наук. кер. — П. О. Свириденко).

У плеяді визначних теріологів України Василь Ісакович є одним з найпримітніших і найпродуктивніших. Йому належать 4 розділи про ссавців у серії «Фауни України», три з яких (загальна характеристика класу, ряд комахоїдних» і «ряд кажанів» видані у першому випуску найпершого тому «Фауни», а ще один — «родина кунцевих» — у одному з наступних випусків (Абеленцев *et al.* 1956; Абеленцев 1968). Абеленцев був автором нової підродина — зориллових, *Zorillinae* (1968) = *Ictonychinae* Pocock, 1921.

Профіль дослідника в Scholar Google ($h = 10$):

<https://scholar.google.com/citations?user=vMeznQsAAAAJ&hl>

Десятку найцитованих (за версією Scholar Google) праць дослідника, які характеризують спектр його ключових наукових доробків, формують праці про переважно кажанів, бабаків та кунців. Першу п'ятірку складають: 1) «Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани» (Абеленцев *et al.* 1956: 167 цит.); 2) «Кунцеві» в тій самій серії (Абеленцев 1968: 61 цит.), 3) «Байбак в Україні» (рос.) (Абеленцев, 1971: 45 цит.), 4) «Підсумки кільцювання рукокрилих в Україні за 1939–1967 роки» (рос.), три повідомлення (Абеленцев 1970; разом 34 цит.), «Про летючих мишей Закарпатської та інших західних областей УРСР» (рос.) (Абеленцев 1950: 27 цит.).

Другу п'ятірку складають його праці (10–16 цитувань, всі рос.): «Сучасний стан поселень байбака та досвід його реакліматизації в Україні» (Абеленцев *et al.* 1961), «Корисні звірі Чорноморського заповідника та їх охорона» (1967), «Про осінній проліт рукокрилих на півдні України» (Абеленцев 1980), «Зимове харчування вухатої сови в Херсоні» (Абеленцев & Уманская 1968), «Лісова кунця, Україна та Молдова» (Абеленцев 1973).

Очевидно, що домінують праці щодо кажанів та бабаків. Дослідник приділяв увагу і складу фауни в цілому, аналізуючи результати масових відловів дрібних ссавців капканчиками, зокрема, на Володимирівській лісодослідній станції (1951) та в Кременських лісах (1967), а також виявлення їх в пелетках сов (1980). Ще одним із тривалих захоплень автора були дослідження мустеллових (публікації 1961–1973 рр.). Значну частку доробку становлять праці щодо екології й репродуктивного потенціалу зайців і загибелі їх та іншої дичини на полях від отрутохімікатів (праці 1972–1975 рр.).

У дослідника є й «нециклічні» праці про окремі види, як-от хохулю, хом'ячка, борсука, нічницю малу, рясоніжку малу, в яких наведено низку важливих фактів і нерідко чимало супутньої фауністичної інформації (як от в описі нових знахідок рясоніжок подано детальні й повнозгомі результати обліку дрібних ссавців на заплавах озерх кременської групи).

Василь Ісакович завжди вважав за необхідне збирати колекційні зразки. У фондах відділу зоології ННПМ є 1122 зразки ссавців практично всіх систематичних груп, у т. ч. 476 зразків гризунів, 318 кажанів, 181 комахоїдних, 140 хижих, 6 зайцеподібних, 1 парнопалих. В колекції відділу палеонтології ННПМ є ще 442 екз. кажанів і сотні зразків інших груп ссавців (поки не обліковані).

Рис. 2. Василь Абеленцев на пенсії (бл. 62 р.). З архіву відділу хребетних ІЗАН. Фото представлено в авторській статті про дослідника (Загороднюк 2017, редактування В. Пархоменка).

У 1980 р. він увійшов до колективу авторів Червоної книги України. Останньою і символічною публікацією дослідника стала праця 1980 р. про осінню міграцію кажанів на півдні України (Абеленцев 1980).

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Про відзнаки Абеленцева автор майже нічого не знає. Він мав військові нагороди часів війни, серед них — за визволення Варшави та взяття Берліна. Із хистів мав гарні знання багатьох мов. В особовій справі відмічено, що добре знав польську, болгарську, російську й українську, міг читати й писати англійською, німецькою, словацькою і білоруською.

Характеристика Абеленцева поза наукою фактично неможлива. Він жив наукою, і за спогадами його близьких колег він завжди був зайнятий якимось матеріалом: навіть в експедиції, виконавши всі поточні задачі, він не відпочивав на природі, а брався за будь-які супутні матеріали (про ці та інші особливості див. у нарисі автора 2017 р. про Абеленцева).

Коло його спілкування було широким; серед його співавторів (за абеткою) — В. Архірчук, Л. Гіренко, І. Колюшев, Ю. Крочко, Г. Модін, І. Підоплічко, М. Рудишин, В. Самош, І. Сокур (з ним він, за спогадами сучасників, найбільше товаришував), К. Татаринів, А. Уманська, Л. Шевченко.

Абеленцев багато бував у полях, майже завжди з рушницею, проте у діяльності мисливського колективу участі не брав. Він працював стаціонарно у Кременій, у Стрільцівському степу (він був куратором цього заповідника з 1968 до 1972 р.) — тут він вивчав бабака та різні види тхорів.

За спогадами Л. Шевченко, був самотником: не бував на застіллях, на пекерах (не палив), не співав, не захоплювався грибами чи ягодами, садом, риболовлею, на роботі був тільки у робочий час, з самого ранку і до 19 год, всю роботу робив в інституті. До роботи він ставився дуже відповідально, проте тільки у робочий час. Під час експедицій він також не виявляв товари-

ського спілкування, все було чітко організовано, робота мала бути виконана у повному обсязі, при елементарному побуті, без багаття і пісень. Це була його особливість. Поза роботою він не жив. Тому й пенсія стала вироком.

Література

- Абеленцев, В. И. 1950. О летучих мышах Закарпатской и других западных областей УССР. *Научные записки Киевского государственного университета*, **9**: 59–74.
- Абеленцев, В. И., И. Г. Підоплічко, Б. М. Попов. 1956. *Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани*. Вид-во АН УРСР, Київ, 1–448. (Серія: Фауна України; Том 1: Ссавці, вип. 1).
- Абеленцев, В. И., В. М. Самош, Г. В. Модин. 1961. Современное состояние поселений байбака и опыт его реакклиматизации на Украине. *Труды Среднеазиатского научно-исследовательского противочумного института*. Алма-Ата, **7**: 309–320.
- Абеленцев, В. И. 1968. *Куницеви*. Наукова думка, Київ, 1–278. (Серія: Фауна України; Том 1: Ссавці, вип. 3).
- Абеленцев, В. И., И. И. Колушев, Ю. И. Крочко, К. А. Татаринев. 1968–1970. Итоги кольцевания рукокрылых в Украинской ССР за 1939–1967 гг. *Вестник зоологии*, 1968, № 6: 59–64; 1969, № 2: 20–24; 1970, № 1: 61–65.
- Абеленцев, В. И. 1971. Байбак на Украине. *Фауна и экология грызунов*, Москва, **10**: 217–233.
- Абеленцев, В. И. 1973. Лесная куница. Каменная куница. Украина и Молдавия. В кн.: А. А. Насимович (ред.). *Соболь, куницы, харза*. Наука, Москва, 161–172; 202–213.
- Абеленцев, В. И. 1980. Об осеннем пролете рукокрылых на юге Украины. *Рукокрылые (Chiroptera): Материалы Всесоюзного совещания*. Наука, Москва, 195.
- Абеленцев, В. И., А. С. Уманская. 1968. Зимнее питание ушастой совы в Херсонской области. *Орнитология*. МГУ, Москва, **9**: 331–334.
- Загороднюк, І. 2017. Василь Абеленцев (1913–1980) — життя у світі науки. *Праці Теріологічної школи*, **15**: 167–174.

ЗАГОРДНЮК, І. Василь Абеленцев — класик української теріології. — Нарис про одного з найвідоміших українських теріологів, який всю свою наукову кар'єру і по суті все життя пов'язав з Інститутом зоології АН УРСР. Василь Ісакович пройшов у ІЗАН протягом 1946–1976 рр. шлях від аспіранта до старшого наукового співробітника відділу фауни і систематики хребетних. Дослідник став автором двох випусків «Фауни України» (загальна характеристика класу ссавців, ряди комахоїдних і рукокрилих, родина мустелових), одним з авторів першого видання Червоної книги України. Він провів ретельні дослідження названих груп ссавців і низки регіональних фаун. За життя В. Абеленцев зібрав обсяжні теріологічні колекції (порядку 2000 зразків), що зберігаються в ННІМ України.